

Ejder i Blekinge

1984 - 2004

21 års inventeringar av ejderpopulationen på Utklippan

Rapport: 2004/10
Rapportnamn: Ejder i Blekinge 1984-2004 – 21 års inventeringar av ejderpopulationen på Utklippan
Programområde: Kust och hav
Delprogram: Artövervakning - kustfåglar
Utgivare: Länsstyrelsen Blekinge län, 371 86 Karlskrona.
Hemsida: www.k.lst.se (Rapporten finns endast i digitalt format och kan hämtas/beställas via hemsidan)
Författare: Rolf Larsson, Karlskronas ornitologiska klubb.
Kontaktperson: Therese Asp, Länsstyrelsen i Blekinge län
Foto/Omslag: Rolf Larsson
Layout och textredigering: Therese Asp, Länsstyrelsen i Blekinge Län
ISSN: 1651–8527

© Länsstyrelsen Blekinge län

Förord

Länsstyrelsen bär ansvar för den regionala miljöövervakningen i länet. Denna rapport ingår som en del i arbetet med att följa tillståndet och förändringar i miljön. Övervakningen av ejder ingår i programområdet *Kust och hav* inom delprogrammet *Artövervakning – kustfåglar*.

Årliga inventeringar av ejder på Utklippan har utförts av Karlskrona Ornitologiska Klubb sedan 1984 inom ramen för ”Projekt Ejder” och från och med 1996 ingår övervakningen som en del av det regionala miljöövervakningsprogrammet i Blekinge. Syftet med projektet är att inom Utklippans naturreservat inventera samtliga ruvande ådor under vecka 19 eller 20 samt fastställa häckningsframgång (antal ägg och eventuellt ungar per häckning).

Undersökningarna har genomförts av Lars Möllersten och Claes Möllersten under åren 1984 – 1990, Lars Möllersten och Rolf Larsson 1991 - 1999 och från 2000 Rolf Larsson med hjälp av Ulf Lundgren, Hans Evefalk, Mats Jonasson och Björn Ericsson, Karlskrona Ornitologiska Klubb. Rolf Larsson, KOK, har sammanställt resultatet av undersökningarna för åren 1984-2004. Författarna svarar själva för de bedömningar och slutsatser som framförs i rapporten vilka ej kan åberopas som länsstyrelsens ställningstagande.

Den slutliga rapporten har redigerats av Therese Asp, Länsstyrelsen i Blekinge Län.

Arbetet har utförts på ideell basis men till viss del finansierats med medel för regional miljöövervakning från Naturvårdsverket.

Till dem som har deltagit i projektet framförs härmed ett varmt tack.

Lars Bengtsson
Avdelningsdirektör

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund	7
Populationsutveckling i Blekinge.....	7
Populationsutvecklingen i nordvästra Europa.....	8
Undersökningsområde	9
Utklippan.....	9
<i>Norraskär</i>	11
<i>Hamnskär</i>	11
<i>Södraskär</i>	11
<i>Degerhuvudet</i>	11
Ejders häckningsbiologi	12
Val av plats för boet.....	12
<i>Norraskär</i>	12
<i>Södraskär</i>	12
<i>Hamnskär</i>	13
<i>Degerhuvudet</i>	13
Metodik	13
Inventeringsresultat	13
Ringmärkning.....	14
Kullstorlek.....	15
Andra inventeringar.....	16
Diskussion	17
Faktorer som kan ha påverkat inventeringsresultatet.....	17
<i>Igenväxning</i>	17
<i>Oljepåslag</i>	17
<i>Otjänligt väder</i>	17
<i>Djurhållning</i>	17
<i>Bränder</i>	18
Populationsutveckling.....	18
<i>Födottillgång</i>	18
<i>Jakt och annan störning</i>	19
Referenser	21
Bilaga 1	22

Sammanfattning

Ejdern tillhör toppkonsumenterna i den marina näringsväven och kan sägas vara en indikator för näringstillståndet och miljögifter i havet. Arten började etablera sig i Blekinge i Bräkne Hoby skärgård under 1940-talet. En ca 25-faldig ökning har skett där sedan 1945, från 27 par till knappt 700 par. Under 1960-talet började den även att häcka i östra och västra Blekinge. Den första ejderhäckningen på ögruppen Utklippan i Karlskronas skärgård inträffade 1968 och vid den första inventeringen på Utklippan (1975) noterades 6 par. Antalet har sedan dess ökat kraftigt och sedan 1997 har man årligen funnit strax över 200 häckande ådor (ejderhonor) vid inventeringstillfällena i maj.

Troliga orsaker till den kraftiga tillväxten av ejderstammen är bl a förbudet mot vårjakt på ejder som genomfördes 1953 men som i Blekinge inte respekterades förrän långt senare (Larsson 1993), inrättandet av fågelskyddsområden samt den tilltagande närings-tillförseln till Östersjön (Svensson, Svensson & Tjernberg 1999). Även avfolkningen av Utklippan i och med automatiseringen av fyren har troligtvis haft betydelse för ejderstammen genom minskande störning och upphörd vårjakt (Larsson 1993).

Karlskrona Ornitologiska Klubb inledde årliga inventeringar av ejder på Utklippan 1984. Sedan 1996 är inventeringen del av den regionala miljöövervakningen, som finansieras via Naturvårdsverket och som administreras av Länsstyrelsen i Blekinge. Syftet med inventeringen är att inom Utklippans naturreservat inventera samtliga ruvande ådor under vecka 19 eller 20 samt fastställa häckningsframgång (antal ägg och eventuellt antal ungar per häckning) och de ådor som man lyckas fånga ringmärks. Inventeringsresultatet visar att antalet häckande ejdrar ökade stadigt fram till 1994 då en markant topp med 243 par registrerades. Därefter har antalet par varierat mellan 172 (1996) till 233 (1998) och under de senaste åren har en svag tillbakagång iakttagits. När det gäller antal ungar och ägg per kull så har sammantaget 7 723 ägg i 1 734 kullar räknats mellan åren 1995-2004, vilket ger ett genomsnitt på 4,45 ägg per kull. Räkningarna på Utklippan ger inte någon vägledning till hur stor del av ejderungarna som blir flygga men personal på fågelstationen har noterat att antalet ungar kring öarna under sommarmånaderna är lågt. I samband med inventeringarna under perioden 1984-2004 har 516 häckande ejdrar ringmärkts och 914 kontroller av tidigare märkta ådor har gjorts

Inledning

Den regionala miljöövervakningen har som målsättning att dokumentera tillståndet i miljön med avseende på för länet relevanta miljöproblem. Det innebär en långsiktig övervakning av tillståndet i miljön genom att beskriva tillstånd, trender, effekter och processer i miljön. Länsstyrelsens arbete med miljöövervakningen innefattar samordning, programskrivning och publicering av ett länsprogram, genomförande, kvalitets-säkring, uppföljning och utvärdering samt datahantering. Länsstyrelsen har också ansvaret för uppföljningen av de regionala miljömålen. Miljöövervakningen är en del i detta arbete.

Målet med den regionala miljöövervakningen är att resultaten ska kunna användas till att:

- ❖ beskriva och värdera tillståndet i miljön i förhållande till uppsatta regionala och lokala miljömål,
- ❖ ge underlag för uppföljning av regionala och nationella miljömål,
- ❖ identifiera regionala hotbilder för att informera allmänhet och övriga intressenter,
- ❖ upptäcka trender,
- ❖ bedöma och prioritera åtgärder vid tillståndsprovningar och tillsyn inklusive åtgärder mot diffusa föroreningskällor,
- ❖ ge underlag till miljökonsekvensbeskrivningar,
- ❖ ge underlag till fysisk planering, översiktsplanering, åtgärdsprogram för förvaltning av vattenmiljön och naturresurshushållning på regional och lokal nivå,
- ❖ ge underlag för åtgärder,
- ❖ följa upp om vidtagna åtgärder leder till avsedd förbättring i miljön.

Riksdagen antog i april 1999 mål för miljökvaliteten inom 15 områden. Målen beskriver den kvalitet och det tillstånd för Sveriges miljö, natur- och kulturreсурser som är ekologiskt hållbara på lång sikt. Ambitionen är att vi ska ha löst de stora miljöproblemen till nästa generation d v s till 2020-25, det så kallade generationsmålet. Länsstyrelserna har fått i uppdrag att i samverkan med andra berörda parter anpassa, precisera och konkretisera 14 av de 15 nationella miljökvalitetsmålen till förhållandena i respektive län. Skogsvårdsstyrelserna har ansvaret för det miljökvalitetsmål som inte Länsstyrelserna har ansvar för, "Levande skogar".

Miljökvalitetsmålen syftar till att:

- ❖ främja människors hälsa,
- ❖ värna den biologiska mångfalden och naturmiljön,
- ❖ ta till vara kulturmiljön och de kulturhistoriska värdena,
- ❖ bevara ekosystemens långsiktiga produktionsförmåga,
- ❖ trygga en god hushållning med naturresurserna.

För att nå ett ekologiskt hållbart samhälle i Sverige behövs uppföljning av olika slag. Det måste gå att avgöra om uppställda mål uppnåtts eller inte, annars förlorar målen sin funktion. Miljötillståndsuppföljningen i Sverige följer den s.k. DPSIR-modellen. Den beskriver orsakskedjan från bakgrunden till ett problem (Drivkrafter; D), vad som orsakar problemet (Påverkan; P), tillståndet i miljön (Status; S) och vad konsekvenserna blir (Inverkan; I), till vilka åtgärder som görs för att minska eller lösa miljöproblemet (Respons; R). Miljöövervakningen omfattar främst tillstånd (S) men också i viss mån belastning (P) och miljöeffekter (I). Miljöövervakningen utgör en central del i miljömålsuppföljningen men det kommer även att behövas data från övriga delar av DPSIR-kedjan. Detta fås bl.a. genom att samla in och bearbeta statistik från olika verksamhetsområden. Med utgångspunkt i miljömålskommitténs indikatorer för att följa upp de 15 miljökvalitetsmålen har Naturvårdsverket och andra miljömålsansvariga myndigheter arbetat med att utveckla lämpliga indikatorer. Tanken är att indikatorerna på ett enkelt sätt ska ge besked om målen uppnås och om eventuella trender. Det är länsstyrelsens uppgift att

samordna uppföljningen av miljömålen på den regionala nivån. I ett länsgemensamt projekt har man utvecklat ett uppföljningssystem för de regionala miljömålen (RUS). Systemet bygger på en kärna av indikatorer som kan användas i hela landet men det ska också kunna hantera tillägg av indikatorer som det finns behov av i vissa län.

Det regionala uppföljningssystemet ska:

- ❖ ge underlag för att följa upp de nationella miljömålen på regional och lokal nivå,
- ❖ ge underlag för uppföljning av regionala miljömål och kunna leverera data till den nationella uppföljningen,
- ❖ ge underlag för utvärdering av miljöarbetet genom att visa i vilken riktning och i vilken takt situationen utvecklas i förhållande till miljömålen samt om vidtagna åtgärder ger resultat,
- ❖ göra informationen allmänt tillgänglig.

I Miljöövervakningsprogrammet för Blekinge län ingår 26 delprogram och de följer upp 12 av de 14 nationella miljökvalitetsmål som är aktuella för Blekinge. Artövervakning av ejder ingår i delprogrammet *Artövervakning - kustfåglar* under programområdet *Kust och hav* och följer upp de nationella miljökvalitetsmålen *Hav i balans, levande kust och skärgård* samt *Giftfri miljö* (Bilén 2004).

Bakgrund

Eutrofiering utgör ett stort hot mot den marina miljön i Blekinge, liksom i flertalet andra kustlän. Andra föroreningar som kan skada det känsliga marina ekosystemet är organiska miljögifter. Ejdern tillhör toppkonsumenterna i den marina näringsväven och kan därför antas vara känslig för många av de miljögifter som anrikas på väg upp genom näringsväven. Ejdern kan även sägas vara en indikator för näringstillståndet i havet genom att den huvudsakligen livnär sig på blåmusslor (Cramp och Simmons 1977) som gynnas av riklig förekomst av växtplankton. Därmed utgör den en lämplig art att följa populationsutvecklingen hos för att upptäcka förändringar i den marina miljön.

Populationsutveckling i Blekinge

Ejderen började etablera sig i Blekinge i Bräkne Hoby skärgård under 1940-talet och en ca 25-faldig ökning har skett i området sedan 1945, från 27 par till knappt 700 par (Grell 1976). Under 1960-talet började den även att häcka i östra och västra Blekinge. På Utklippan inträffade den första kända ejderhäckningen 1968. Det var Fyrvaktaren Nils Isberg som hittade en häckande åda på Degerhuvudet. Han, tillsammans med ornitologen Carl Ivan Carlsson, rodde ut till ön och fotograferade boet med ägg (Carl Ivan Carlsson muntl. medd.). Vid den första inventeringen på Utklippan (1975) noterades 6 par. Antalet har sedan dess ökat kraftigt och sedan 1997 har man årligen funnit strax över 200 häckande ådor (ejderhonor) vid inventeringstillfällena i maj.

Troliga orsaker till den kraftiga tillväxten av ejderstammen är bl a förbudet mot vårjakt på ejder som genomfördes 1953 men som i Blekinge inte respekterades förrän långt

senare (Larsson 1993), inrättandet av fågelskyddsområden samt den tilltagande närings-tillförseln till Östersjön (Svensson, Svensson & Tjernberg 1999). Även avfolkningen av Utklippan i och med automatiseringen av fyren har troligtvis haft betydelse för ejderstammen genom minskad jakt och annan störning (Larsson 1993).

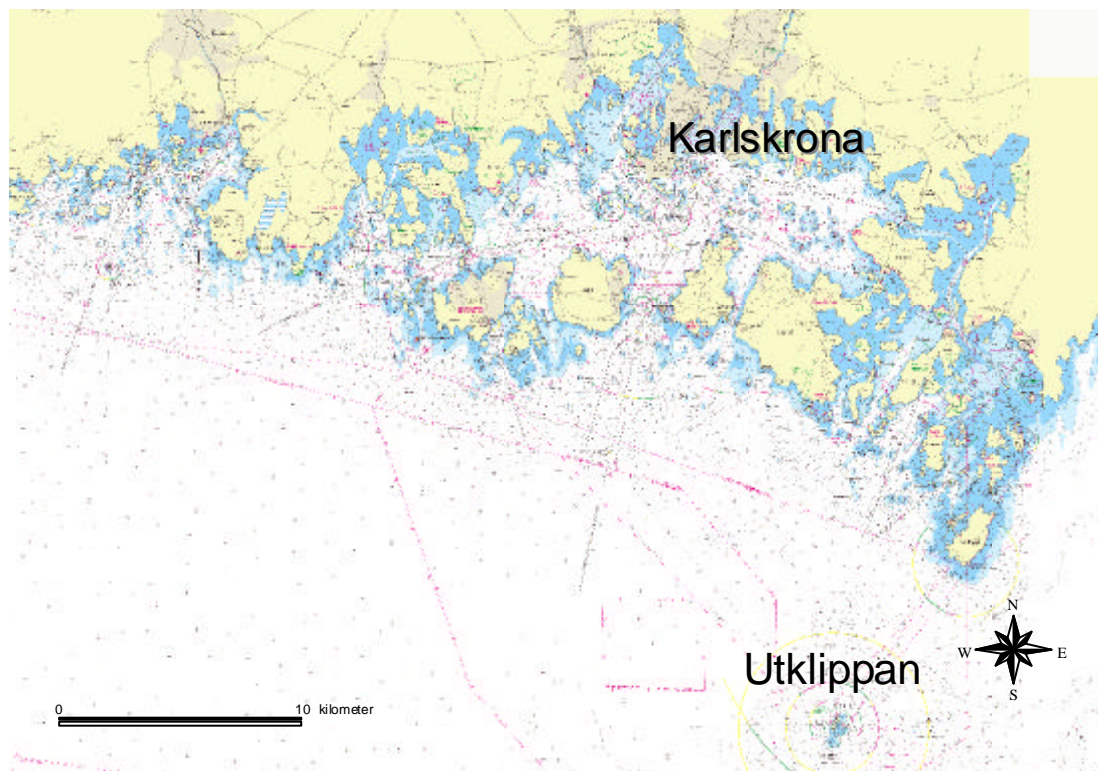
Populationsutvecklingen i nordvästra Europa

I hela nordvästra Europa har bestånden av ejder ökat betydligt de senaste 50 – 60 åren. Den svenska populationen beräknades till ca 170 000 par vid mitten av 1970-talet, varav drygt hälften förekom i Stockholms skärgård. Beståndet i Stockholms skärgård anses ha ökat med 35 procent mellan 1973 och 1983-84 då det samlade beståndet beräknades till ca 270 000 par totalt i Sverige. Totalt sett har populationen i Östersjön förmodligen tiofaldigats mellan 1949 och 1985 (Svensson, Svensson, Tjernberg 1999) I Danmark växte bestånden från ca 1 500 par år 1935 till ca 3 500 par 1969 och 7 500 par 1970-72. 1988 uppskattades det danska beståndet till 24 000 par (Lyngs 1992).

Karlskrona Ornitologiska Klubb inledde årliga inventeringar av ejder på Utklippan 1984. Sedan 1996 är inventeringen del av den regionala miljöövervakningen, som finansieras via Naturvårdsverket och som administreras av länsstyrelsen i Blekinge.

Undersökningsområde

Utklippan

Figur 1. Utklippans läge i Blekinge skärgård.

Det är på ögruppen och naturreservatet Utklippan i Blekinges östra skärgård som ejderbeståndet årligen inventeras. Utklippan har en sammanlagd yta på 13 hektar land och består av två huvudöar, Södraskär och Norraskär. Mellan dessa öar ligger en mindre ö, Mellanskär (även kallad Hamnskär) och ca 300 meter söder om Södraskär ligger Degerhuvudet. Dessutom finns ett antal små skär som dock inte har förutsättningar för ejderhäckningar. En detaljerad karta över Utklippan kan ses i figur 2.

Utklippan

Figur 2. Detaljerad karta över Utklippan's ögrupp med områdesbeteckningarna NA, NB, NC, ND, NE, SA, SB, SC som används i områdesbeskrivningen samt var häckning sker irritade. Fyren och fågelstationen kan ses på Södraskär, område SC.

Norraskär

(*Område NA*) Hela västra delen består av kala klippällar med stråk av låg vegetation med ett fåtal låga buskar – främst nypon. I mitten av detta område finns ett parti med större stenar.

(*Område NB*) I nordost förekommer klippällar med mycket lite vegetation och i öster dominerar klippällar med stråk av låg vegetation och enstaka nyponbuskar och björnbärssnår.

(*Områden NC*) Väster om hamnen sträcker sig en strandvall av klappersten med en mycket mager vegetation som domineras av trift. Söder om strandvallen finns ett parti med gräs.

(*Område ND*) Mellan partierna med klippällar finns en höjdrygg med mager vegetation (trift) men norr om höjdryggen har marken en mer frodig vegetation. I detta område växer buskar med nypon och hagtorn men även kraftiga slånbuskage. Vid slipen i hamnen finns ett stort buskage med relativt höga hagtornsträd och slånbuskage. Slånbuskagen är dock mäktigast i den norra delen av området och är på väg att expandera trots röjningar under de senaste åren. Längs stranden sträcker sig en bård med vass och innanför den en vall med ilandfluten vass och annan bråte.

(*Område NE*) Slutligen finns ett område med tät vass och i synnerhet i söder och öster björnbärssnår.

Hamnskär

Ön består av ett par partier med klippor samt en pir däremellan. På den norra delen finns en liten höjdrygg med gräs.

Södraskär

Södra och västra delen av Södraskär (*område SA*) består av stora klippällar med mycket sparsam vegetation och endast ett fåtal buskar. I anslutning till klippällan i väster finns ett parti med stora stenar. Också norr och öster om fyrbebyggelsen finns ett parti med hållar – i den östra med flera låga buskar (*område SB*). I övriga delar (*område SC*) växer gräs och i de fuktiga delarna hundkäx och nässlor. I fyrträdgården växer bland annat flera större pilar, syrenbuskar och nypon. I nordost sträcker sig en lång stenpir ut mot den östra inseglingen.

Degerhuvudet

I norr och söder består skäret av kala hållar med nästan total avsaknad av vegetation. Mellan dessa hållar sträcker sig en rygg med klappersten.

Ejderns häckningsbiologi

Val av plats för boet

Redet placeras i skrevor i klipphällarna, i vegetationspartierna bland klipporna, intill buskar, inne i täta buskar, tät vass eller björnbärssnår. Men boet kan också ligga helt öppet eller intill husgrunder. Det finns ådor som lagt sig och ruvat under sittbänkarna i hamnen.

Ejdern börjar äggläggningen i mitten och slutet av april. Ruvningen tar 25 – 28 dagar och sköts enbart av honan (ådan). Ruvningen påbörjas i och med att det sista ägget värpts, d v s kläckningen av äggen är synkron (Cramp och Simmons 1977). En utpräglad hemortstrohet hos ådor har noterats (Larsson 1993). Ett antal ringmärkta ådor har kontrollerats ett flertal gånger, i några fall upp till tio eller elva gånger. En åda som börjat häcka på en ö byter sällan till en annan ö. Om hon skulle ändra häckningsö så sker det troligen efter kraftiga störningar.

Inventeringen har visat att vissa områden på Utklippan är mer populära än andra bland ådorna. Nedan följer en beskrivning av var de helst placerar sina bon.

Norraskär

I område NA är skrevorna i söder och i norr kring det storblockiga partiet i mitten av området samt svackorna med vegetation populära. I område NB häckar ejdrarna i skrevorna på toppen av området. I område NC förekommer bara ett fåtal häckningar längs med hamnkajen och i gräsmarksområdet. Uppe på strandvallen ligger aldrig någon åda. I område ND saknas häckningar på den magra höjdryggen. Ådorna föredrar att ligga i buskagen i väster och vid slipen, i den högre örtvegetationen, i driftzonen med vass och annan ilandfluten bråte samt i slånbuskage. I område NE ligger ejderbona i de torrare delarna av vassen eller på tuvor i vassen. Björnbärssnåren i öster och i söder av området är populära häckplatser.

Södraskär

Hällarna i sydväst hyser få häckningar med undantag för i anslutning till nyponbuskarna i sydost och i partierna med stora stenar i nordväst (område SA). Hällmarkspartiet norr om Kryssarklubbens hus är mycket populärt. Flera ådor häckar i de mer än 2 meter djupa urgröpingarna i berghällen. Även hällmarken öster om tillsynsmannens hus är populär och då ofta i skydd av de låga nyponbuskarna eller i skrevorna (område SB). Ådorna undviker i stort höjdryggarna med mager vegetation i område SC. Också i den täta höga vegetationen med hundkäv och nässlor påträffas få häckningar. Partierna med buskar och pilar (bland annat fyrträdgården) är lockande häckplatser. Tidigare brukade ett antal ådor häcka ute på stenpiren i nordost.

Hamnskär

Häckningar förekommer i driftzonen längs den östra sidan och dessutom uppe på höjdryggen.

Degerhuvudet

De flesta häckningarna ligger helt öppet i klapperstensområdet samt i skrevorna på hällarna i norr.

Metodik

Varje år genomsöks Utklippans öar systematiskt i början av maj med syftet att inventera samtliga ruvande ådor, räkna antal ägg och att eventuellt få en uppgift om antal ungar per häckning. Varje område genomgås endast en gång för att minimera störningarna på de häckande fåglarna. Varje häckande åda noteras och ett enda fångstförsök görs per åda. Fångade ådor ringmärks och antalet ägg antecknas.

Ådor som placerat sina bon i direkt anslutning till de fasta nätplatser som fågelstationen har vid slipen på Norraskär och i fyrträdgården på Södraskär utsätts inte för något fångstförsök utan noteras som häckande med okänt antal ägg. Samma sak sker med de ådor som lagt sig intill byggnaderna på Södraskär.

Varje år görs ett försök att gå iland på Degerhuvudet för att räkna/fånga häckande ådor eller att räkna bobalar. För att kunna göra ett sådant besök krävs lugnt väder, klar sikt och så gott som ingen sjöhävning. År 2004 var det omöjligt att göra en landstigning pga otjänlig väderlek och sjöhävning.

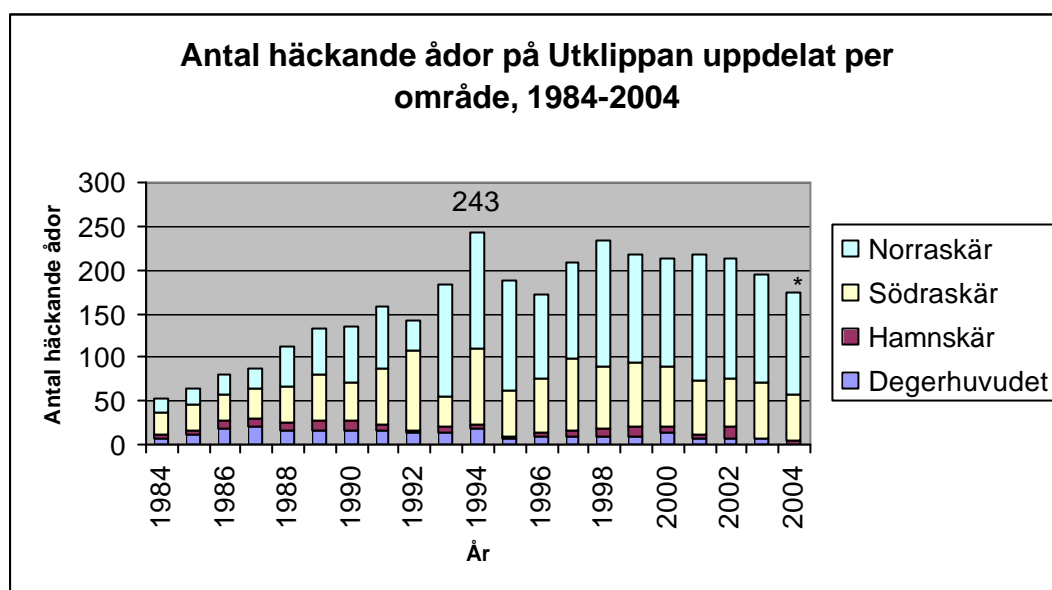
Under åren fram till 1990 genomfördes inventeringen mindre systematiskt och noggrant jämfört med åren därefter. Sedan 1991 har inventeringarna genomförts på ett likartat sätt varje år.

Inventeringsresultat

Den första inventeringen av ejder på Utklippan genomfördes så tidigt som 1975 då sex par noterades. Det kan dock ha varit något fler med tanke på att öarna knappast genomsköts systematiskt till alla delar. Men antalet häckningar bör ändå ha varit mycket lågt. Först 1984 kom de regelbundna inventeringarna igång. Inventeringarna har gjorts av Lars Möllersten och Claes Möllersten under åren 1984 – 1990, Lars Möllersten och Rolf Larsson 1991 - 1999 och från 2000 Rolf Larsson med Ulf Lundgren, Hans Evefalk, Mats Jonasson och Björn Ericsson.

Antalet häckande ejdrar ökade stadigt fram till 1994 då en markant topp med 243 par registrerades (se fig. 3). Därefter har antalet par varierat mellan 172 (1996) till 233 (1998). Under de senaste åren har en svag tillbakagång iakttagits. 243 häckningar ger en

beståndstäthet på 18,7 häckningar per hektar. För att se utvecklingen av antal häckningar per övervakningslokal, se fig 3 samt bilaga 1.

Figur 3. Totala antalet häckande ådor på Utklippan under inventeringsperioden 1984-2004 redovisat årsvis. Utklippan består av fyra övervakningslokaler: Södraskär, Hamnskär, Norraskär och Degerhuvudet. Staplarna visar antal häckningar per område och år samt den totala summan för de fyra övervakningslokalerna. 1994 räknades flest häckande ådor (243 st).

* = 2004 besöktes ej Degerhuvudet.

Ringmärkning

I samband med inventeringarna under perioden 1984-2004 har 516 häckande ejdrar ringmärkts och 914 kontroller av tidigare märkta ådor har gjorts. På Utklippan har även ett antal ejdrar som ringmärkts på annat håll återfunnits eller kontrollerats. Exempel på ådor som kontrollerats är dessa:

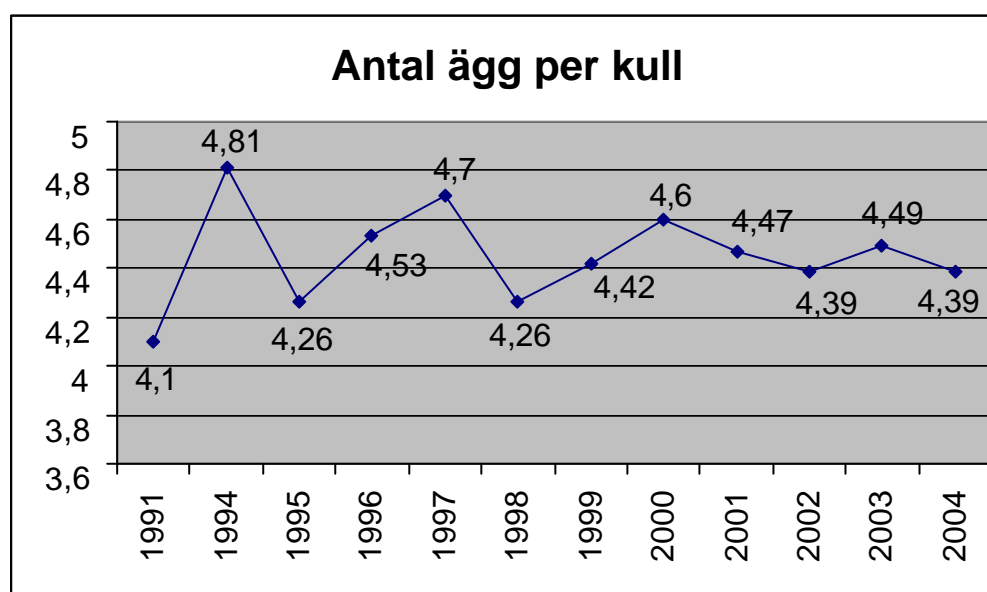
- En åda som ringmärktes 1954 på Gräsholmen sköts på Utklippan i april 1956.
- En åda märkt 1963 på Västergarns utholme sköts på Utklippan i slutet av maj 1966.
- En ejder som märktes som unge i juli 1964 Oost Vlieland, Wad i Holland sköts på Utklippan i april 1970.
- En ejder märktes som unge 1975 på Christiansö och kontrollerades 1985 på Utklippan som häckande.
- En ejder som märktes som unge 1980 på Christiansö befanns häcka på Utklippan såväl 1988 som 1989.
- En åda märkt 1980 på Christiansö kontrollerades på Utklippan 1994
- En åda märkt 1989 på Lilla Karlsö kontrollerades 1995 som häckande.
- En åda som ringmärkts på Utklippan 1986 hittades häckande på Christiansö 1992.

- En ejder som märktes i maj 1991 kontrollerades som häckande på Christiansö året därpå. Denna fågel hittades död i Schillig i Tyskland i augusti 1995.

Omsättningen av ejdrar på Utklippan torde vara rätt stort eftersom jakttrycket på ejder är betydande. Av alla i Sverige ringmärkta ejdrar som återfunnits (ca 12 %) har hälften rapporterats skjutna. Under de 60 år som förflutit sedan det första återfyndet har andelen fynd som orsakats av jakt bara minskat obetydligt. Andra dödsorsaker är drunkning i fiskenät (9 %) och olja (4 %) (Fransson & Pettersson 2001). Tjugotvå på Utklippan ringmärkta ejdrar har återfunnits på annat håll än Utklippan. Av dessa var sju skjutna, tolv återfanns döda och två häckande. Bland dem som återfanns som döda finns säkerligen fåglar som blivit skjutna och som dött av skottskadorna.

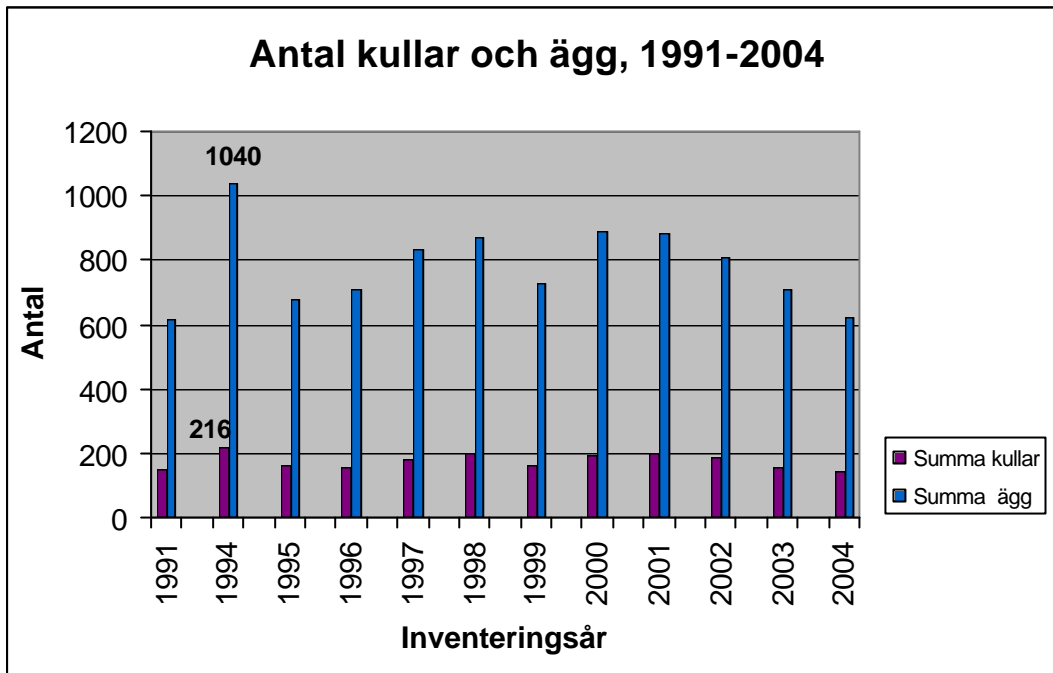
Kullstorlek

I samband med räkningen har antalet ägg i kullarna noterats. Uppgifter om antalet ägg per kull finns från inventeringen år 1991 samt från alla inventeringar från och med 1994 (se fig 4). Sammantaget har 7 723 ägg i 1 734 kullar räknats, vilket ger ett genomsnitt på 4,45 ägg per kull. Flest ägg räknades år 2000 (887 st uppdelat på 193 kullar) (se fig 5).

Figur 4. Antal ägg per kull. Detta räknades första gången vid inventeringen 1991 och efter 1994 utförs detta årligen. Som mest var antalet ägg per kull 1994 (4.81).

Finska undersökningar har visat på ett snitt av 4,6 ägg per kull (Cramp och Simmons 1977). Kullstorlekarna på Utklippan stämmer tämligen väl överens med denna undersökning. Variationen i antalet ägg mellan olika år kan bero på om häckningen ett visst år är tidig eller sen. Vid tidiga häckningar bör de flesta kullarna vara fullagda vid inventeringstillfället. Antalet ägg per kull förefaller dock vara stabilt trots de mindre svängningarna mellan åren.

Figur 5. Summa kullar där antalet ägg kunde fastställas under inventeringsåren 1991, 1994-2004. Som mest räknades 216 kullar (1994) med 1040 ägg.

Räkningarna på Utklippan ger inte någon vägledning till hur stor del av ejderungarna som blir flygga. Personal på fågelstationen har noterat att antalet ungar kring öarna under sommarmånaderna är lågt. Förvisso faller en del offer för predation men ådorna kan också föra ungarna in till skärgården. Så sker på Ertholmarna norr om Bornholm: ”Kort tid efter kläckningen svømmer hunnerne og ällingarne ind till Bornholms nordkyst, hvor fourageringsmulighederne formentlig er bedre” (Lyngs 1992). Några observationer som styrker att detta också sker vid Utklippan finns dock inte.

Andra inventeringar

Sedan 1925 har beståndet av ejder räknats på Ertholmarna (Gräsholmen, Christiansö/Fredriksö) utanför Bornholm. På Gräsholmen steg beståndet fram till 1940-talet till ett maximum på minst 1200 häckande ådor. Därefter skedde en långsam minskning till 400 – 600 häckande honor i slutet av 1980-talet. Räkningarna har dock en rad svagheter, såsom varierande metodik och kvalitet. Orsaken till ejderns tillbakagång på Gräsholmen tillskrivs sämre häckningsförhållanden p.g.a. en ökning av gråtrutspopulationen i området. Beståndet av gråtrut har ökat kraftigt på Gräsholmen. I slutet av 1940-talet häckade ca 2 000 par på Gräsholmen, tio år senare 3 000 par och efter ytterligare 10 år 15 000 par.

På Christiansö/Fredriksö uppgick antalet häckande ådor till ca 30 mellan 30-talet och mitten av 50-talet. Beståndet började växa 1954 och 1957 fanns det 100 reden, 1966 fanns 300 och 1970 hade antalet stigit till 500. Detta innebär en tillväxt på 18 procent per år. Räkningarna under denna period lider av samma svagheter som de på Gräsholmen, men från 1973 gjordes grundligare räkningar med märkning av reden. 1973 fanns

850 bon och år 1985 1 850 bon – vilket innebär en årlig tillväxt på 7 procent. Även om ejdern gått tillbaka på Gräsholmen har det samlade ejderbeståndet på Erholmarna stigit från 1 250 par i mitten av 1940-talet till ca 2 500 i mitten av 1980-talet (Lyngs 1992). År 1992 steg beståndet till 3000 men därefter har det minskat och 2003 häckade ca 2300 honor i området (Peter Lyngs skriftl. medd.).

Diskussion

Faktorer som kan ha påverkat inventeringsresultatet

Igenväxning

En allt mer tilltagande igenväxningen på framför allt norra delen av Norraskär (område ND) är ett bekymmer. Slånbuskagen blir allt tätare och brer ut sig över större ytor. Detta gör att det ibland är mycket svårt att upptäcka de ruvande fåglarna. Visserligen har en del av snåren röjts bort men stora partier är ändå svåröverskådliga.

Oljepåslag

1991 drabbades Utklippan av ett oljeutsläpp precis som de nykläckta ungarna gått ner i vattnet. Oljan bestod av en tunn dieselfilm som de vuxna fåglarna verkade klara av. Däremot kletade oljan ihop ungarnas dun. I fågelstationens loggbok den 26 maj kan man läsa: ” För övrigt kan noteras en kull oljeskadade ejderungar - fyra ex plus hona. Igår fanns en unge kvar plus ådan. Även hon är angripen av olja.” Bortfallet av denna årsklass kan ha påverkat senare års inventeringsresultat.

Otjänligt väder

Otjänlig väderlek i form av stormar i kombination med högt vattenstånd kan vissa år ha slagit ut en del häckningar. På östra piren på Södraskär där det normalt brukade finnas fem till sex bon, fanns 1996 inte ett enda. Troligen hade en storm veckan innan inventeringen spolierat häckningarna. Ända sedan 1996 har bara någon enstaka åda lagt sig på bo ute på denna pir. Överspolning kan även ha drabbat häckningar på klapperstensval-len på Degerhuvudet. Antagligen hänger det låga antalet häckningar på Degerhuvudet 1997 samman med det höga vattenstånd som uppmättes vid Kungsholms fort den 11 och 12 april (>90 cm).

Djurhållning

Djurhållning på Utklippan är ett hot mot de häckande ejdrarna. 1992 togs ett antal får ut till Norraskär. Dessa får var uppenbarligen en stor störningskälla vilket visade sig i en kraftig förskjutning av häckningar från Norraskär till Södraskär det året. Ådor som normalt häckade på Norraskär flydde till Södraskär. Också på Hamnskär fanns en bagge som uppenbarligen spolierade en rad häckningar. En enda åda lyckades gå till häckning på Hamnskär. Hon hade placerat sitt bo i skydd av ett stenskravel dit baggen inte kunde komma. 1993 fanns fåren på Södraskär och detta orsakade en ny massflykt – denna gång till Norraskär. Däremot hade baggen tagits bort från Hamnskär. Dessbättre förpas-

sades fåren sedan från Utklippan. Inventerarna har kunnat notera att många av de ådor som såg sig tvingade att flytta på grund av fåren senare har återvänt till sin ”normala” häckningsö.

Bränder

Inför betessäsongen 1992 försökte fårägarna att bränna av den torra vegetationen på Norraskär för att förbättra fårbetet. Man försökte också bränna bort en rad av de nypon-, slån och hagtornsbuskar som fanns på de centrala delarna av Norraskär. Som tur var för ejdrarna överlevde buskarna. Dock kan bränningen av slånbuskarna i den norra delen av ön eventuellt ha stimulerat slånbuskarna till att sprida sig.

Populationsutveckling

Ejderpopulationens tillväxt på Utklippan kan säkerligen till stor del tillskrivas förbättrad tillgång på föda och fredning under häckningstiden.

Födottillgång

Ejdern äter främst musslor och snäckor som sitter fast på botten eller rör sig långsamt på havsbotten samt kräftdjur. I Danmark utfördes en undersökning av ejdrars födoval under perioden oktober – april 1977. Maginnehållet på de 261 undersökta ejdrarna visade att födan bestod till 85,1 % av mollusker. Av dessa var 68,6 % blåmusslor (Cramp och Simmons 1977). I Östersjön som är artfattigare än Atlanten står blåmusslorna sannolikt för en större andel av ejdrarnas föda (Tobiasson et al 2004). Undersökningar som genomförts under våren i den åländska skärgården, visade att maginnehållet hos 63 ejdrar till 98 procent bestod av blåmussla – räknat i volym (Cramp och Simmons 1977).

Den tilltagande eutrofieringen av Östersjön anses spela en avgörande roll för ejderpopulationens tillväxt. Den stigande tillförseln av närsalter har medfört att produktionen av växtplankton ökat. Detta har inneburit starkt tilltagande musselstammar – ejderns huvudföda - och därmed bättre tillgång till föda för både ungar och vuxna (Lyngs 1992, Svensson et al 1999).

Vid Utgrunden i Kalmar sund har undersökningar visat att mängden blåmusslor varierade mellan 6 000 och knappt 60 000 musslor per kvadratmeter medan biomassan varierade mellan 0,23 och 2,6 kilo per kvadratmeter (Tobiasson et al 2004). Förhållandena vid Utgrunden och Utklippan är troligen likartade men tyvärr finns det inte någon undersökning av blåmusselbestånden utanför Utklippan.

Ejdern etablerade sig som häckfågel på Utklippan 1968. Vid kolonisationen av Utklippan spelade troligtvis fåglar från såväl Bornholm, Gotland samt Holland en roll. De återfynd som redovisats under avsnittet ringmärkning pekar på att framför allt Gräsholmen och Christiansö samt Västergarn bidragit med invandrande ejdrar.

Jakt och annan störning

Koloniseringen bromsades av den på sin tid utbredda vårjakten. Den hejdlösa jakten på sjöfågel, framför allt ejder, sökte man, när frågan 1950 diskuterades som livligast, från sjöfågeljägarhåll motivera med att en fridlysning av ejder i Blekinge skulle vara ett slag i luften. Man menade att ejdern aldrig hade häckat i Blekinge, att den inte häckade då och att den aldrig någonsin skulle kunna häcka i Blekinge då de biologiska förhållandena i vattnen var av det slag att fågeln inte skulle finna någon näring utanför kusten (Wachtmeister och Curry-Lindahl 1957). Vårjakten på bland annat ejder förbjöds av riksdagen 1953 men på Utklippan förekom illegal vårjakt även efter 1953. Denna jakt upphörde först när fyren automatiserades 1972 och fyrpersonalen försvann från öarna.

I Bräkne Hoby skärgård hade ejderbeståndet enligt Gerell 25-faldigats mellan 1945 och början av 70-talet. Varför skedde den första häckningen på Utklippan så sent som 1968? Faktorer som kan ha påverkat ejderns kolonisering av Utklippan var exempelvis predatorer som havsörn, mink och råttor, störningar från det rörliga friluftslivet och vårjakt. Havsörnsstammen i Sverige var vid denna tidsperiod mycket hårt trängd och fåtalig. Den kan knappast ha haft någon påverkan på ejderbeståndet på Utklippan, i synnerhet som de i Blekinge då övervintrande örnarna normalt lämnade länet i mars. Varken mink eller råttor förekommer permanent på Utklippan. En ensam mink har setts vid ett senare tillfälle och gnagare är ytterst sparsamt förekommande.

Det rörliga friluftslivets störningar torde ha varit begränsade eftersom relativt få fritidsbåtar söker sig ut till Utklippan under april och de första veckorna i maj.

Det är känt att vårjakt förekom på Utklippan även efter att den förbjöds. Detta bör ha haft en hämmande inverkan och det faktum att man endast hittade 6 par på Utklippan vid den första inventeringen 1975 tyder på att vårjakten försenade ejderns kolonisering.

Ejderpopulationen nådde en topp 1994 med 243 par, därefter har beståndet växlat mellan 222 och 172 par. Efter 1998 har antalet häckande ejdrar dalat långsamt och var 2004 nere på 175 par. Det finns en parallell med utvecklingen på Erholmarna. Enligt Peter Lyngs har bestånden där gått tillbaka sedan 1992.

Det är svårt att hitta en förklaring till den långsamma tillbakagången på Utklippan efter 1998. Antalet ägg per kull förefaller vara stabilt kring medeltalet för inventeringen (4,45 ägg per kull) och det finns inget som tyder på att ejdrarnas häckningsframgång skulle ha försämrats. Näringstillgången i havet torde inte ha förändrats nämnvärt. Inte heller borde de störningar som förekom i form av djurhållning, oljeutsläpp eller jakttryck ha en sådan långsiktig inverkan. Igenväxningen på framför allt Norraskär borde ha gynnat ejdrarna eftersom de täta slånbuskarna ger ett mycket bra skydd mot predation.

På Utklippan har under hela inventeringsperioden funnits en stor koloni med gråtrut. Gråtruten gynnades bland annat av det goda torskfisket på 1980-talet och in på 90-talet. Gråtrutarna kunde under dessa år lätt få sitt behov av mat tillgodosatt genom att äta rens från fiskebåtarna. När tillgången på torsk minskade försämrades också gråtrutarnas möjligheter till att få tag på fiskrens. Det är möjligt att gråtrutarnas predation på ejderägg och ejderungar har ökat som en följd. Under de senaste åren har gråtrutar iakttagits när de aktivt försökt mobba bort ådor från redet för att komma åt äggen. Det är ett beteende som inte noterats tidigare. Gråtrutskolonin på Utklippan har haft en kraftig tillbakagång under de senaste två-tre åren. 2004 uppskattades antalet gråtrutar ha minskat till en tredjedel eller en fjärdedel av det tidigare beståndet. Dessutom verkade det som att

gråtrutarnas ungar inte blev flygga. Mycket få gråtrutsungar iaktogs i slutet av sommaren. Denna tillbakagång har tillskrivits den så kallade "fågeldöden".

Vid inventeringarna av ejder har vi inte kunnat finna någon överdödlighet hos ejdern som skulle tyda på att ejdern drabbats av "fågeldöden" på samma sätt som gråtruten. Inte heller har vi påträffat ejdrar med de för "fågeldöden" så typiska symtomen som bland annat förlamning.

Referenser

- Bilén, A-K 2004. Miljöövervakningsprogram för Blekinge län 2003-2006. Rapport från miljöövervakningen 2004:3.
- Cramp, S. & Simmons, K.E.L. (eds.) 1977. The Birds of the Western Palearctic, Vol. 1. Oxford University Press.
- Fransson, T. & Pettersson, J. 2001. Svensk ringmärkningsatlas. Vol 1. Stockholm.
- Gerell, R., 1976. Fågellivet i mellersta Blekinges skärgård förr och nu. Blekinges Natur 8: 125 – 140.
- Larsson, R. 1993. Populationsutveckling och hemortstrohet hos ejder på Utklippan. En rapport från Utklippans fågelstation. Fågelåret 1992: 123-124
- Lindell, L. 1976. Utklippans häckfågelfauna. Blekinges Natur 8: 226 – 231.
- Lyngs, P. 1992. Ynglefuglene på Gräsholmen 1925-90. Dansk Ornitologisk Tidskrift, Årgång 86, 1992 Nr 1.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M., 1999. Svensk fågelatlas.
- Tobiasson, S., Rosberg, L., Engkvist, R., Nilsson, J. 2004. Blåmusslor och sjöfåglar vid Utgrunden. Finns det ett samband? Rapport 2004: 1, Högskolan i Kalmar – Institutionen för Biologi och Miljövetenskap.
- Wachtmeister, H. & Curry-Lindahl, K. 1957. Natur i Blekinge. Uppsala.

Bilaga 1

Tabell 1. Antal häckningar per inventeringsområde och inventeringsår.

	Degerhuvudet	Hamnskär	Södraskär	Norraskär
1984	8	4	24	16
1985	11	6	28	20
1986	19	8	31	23
1987	20	9	34	23
1988	15	10	41	46
1989	16	11	54	51
1990	15	12	43	66
1991	15	7	65	72
1992	14	1	93	35
1993	14	6	34	130
1994	18	6	85	134
1995	7	3	52	126
1996	9	4	62	97
1997	9	8	82	110
1998	10	9	70	144
1999	10	10	74	123
2000	14	6	69	123
2001	7	4	63	144
2002	8	12	55	138
2003	6	2	63	124
2004	ej inventerat	5	52	118

Tidigare rapporter i serien (ISSN 1651– 8527)

- 2003:1 Blekinges skogar – Biologisk mångfald samt urval och skötsel av skogsreservat
- 2003:2 Strömstare i Blekinge
- 2003:3 Säkerhetsfrågor i kulturhistorisk bebyggelse. Rapport från ett seminarium på Kockums AB, Karlskronavarvet
- 2003:4 Inventering av glacialrelikta kräftdjur i Blekinge 2003
- 2003:5 Blekinges betesmarker – Skötsel och restaurering
- 2003:6 Fåglar och fågeldöd i Blekinges skärgård 2003
- 2003:7 Rapport 2002 inom alkohol- och tobaksområdet Blekinge län
-
- 2004:1 Träskyddsbehandlat virke
- 2004:2 Biotopkartering i Årydsån 2001
- 2004:3 Miljöövervakningsprogram för Blekinge 2003-2006
- 2004:4 Grönfläckig padda – åtgärdsprogram för Blekinge
- 2004:5 Stinkpadda - åtgärdsprogram för Blekinge
- 2004:6 "Rätten till ett eget liv" Hedersrelaterat hot och våld
- 2004:7 Rapport 2002 inom alkohol- och tobaksområdet i Blekinge län
- 2004:8 LVU-vård som inte blev av
Barn mellan tvång och frivillighet i blekinge län under 2001 och 2002
- 2004:9 Övervakning av sjöhjortron (*Nostoc zetterstedtii*) i Blekinge, 1997-2004.

Länsstyrelsen Blekinge län
371 86 Karlskrona
Tel: 0455-870 00.
E-post: lanstyrelsen@k.lst.se
www.k.lst.se

Rapporter Länsstyrelsen Blekinge län ISSN 1651–8527